

The use of different types of counseling forms the ability to generate new ideas, navigate the educational information space, and opens up new opportunities for establishing feedback. Alternatives are e-mail consultations, via Skype-connection, local information network.

Excursions in the study of chemistry perform a number of important functions: implement the principle of visibility, enhance the science of learning, communication with life, contribute to polytechnic training, the formation of a holistic natural science picture of the world.

The most effective in the development of key competencies are the following forms and methods of teaching chemistry, such as case-method, problem-solving, design-technological activity, independent work of students.

Key words: professional preparation of teacher, key to the competence, teacher of natural disciplines, form of organization of studies, competence in natural sciences, mathematical literacy

Стаття надійшла до редакції 02.04. 2018 р.

УДК 271.2-726.1Борецький:141.7(477) «165»

АНДРІЙ ТВЕРДОХЛІБ

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

ГУМАНІСТИЧНІ КОНЦЕПТИ ІОВА БОРЕЦЬКОГО В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ПОЧАТКУ ХУІІ СТ.

У статті розкриваються актуальні сторони спадку педагога і просвітителя, церковного діяча Івана Матвійовича Борецького (Іова). Акцентується гуманістична спрямованість його діяльності, визнана сучасниками і людьми наступних поколінь зорієнтованість діяльності Борецького на розквіт рідної країни, здобуття українцями можливостей для мирного, духовно багатого життя.

Ключові слова: Іов Борецький, гуманізм, православна церква, педагогічні ідеї, культурно-освітні проблеми суспільства

Постановка проблеми. На тлі багатоговікової діяльності отців православної церкви як патріотів, борців за духовно-культурний розквіт в Україні ймення Іова Борецького набуло яскравості завдяки особливим заслугам цієї людини, визнаних як сучасниками, так і наступниками. Одним із найбільш ґрунтовних свідчень цього виступає його канонізація, що була здійснена 2008 року Помісним собором Української православної церкви Київського патріархату. Проте особистість Борецького привертає увагу і з інших позицій; зокрема, викликає повагу його діяльність на ниві просвітництва і благодійництва.

Аналіз досліджень, на які спирається автор. Досить значна віддаленість у часі, на жаль, не дозволяє сьогодні говорити про можливість достатньо щільного вивчення не лише спадку Іова Борецького, а навіть його біографії. За минулі 400 років чимало інформації було втрачено, і наявні джерела не дають змоги повністю описати життєвий шлях цієї непересічної людини у основних подіях. Невідомою залишається точна дата його народження (дослідники лише приблизно відносять її до часового проміжку між 1560 і 1570-ми роками). Мало інформації про юні роки майбутнього митрополита, джерела його освіченості, високий рівень якої відзначають сучасники. І разом із тим, постать Борецького не губиться поміж інших тогочасних діячів і привертає нині інтерес дослідників як у царині свого духовного подвижництва (В. Денисенко, В. Клос, Б. Самбір та ін.), так і щодо політичної (О. Дзюба, М. Дмитрієв, М. Довбищенко, П. Жукович, В. Зема, П. Кралюк та ін.) та педагогічно-просвітницької діяльності (Л. Артемова, М. Возняк, Ф. Науменко та ін.). Проте бракує ґрунтовних, системних досліджень педагогічних ідей та благодійницької діяльності Іова Борецького як сина своєї епохи і свого народу із сучасних нам світоглядних позицій.

Мета нашої статті – проаналізувати вагомість спадку І. Борецького як діяча духовної і освітньої сфери в Україні і підтвердити гуманістичний характер його діяльності.

Виклад основного матеріалу. Іван Матвійович Борецький згадується сьогодні у літературі насамперед як митрополит Іов (Йов). Хоча його діяльність у цій іпостасі була не надто тривалою (з 1620 по 1631), проте вона є яскравим підсумком його життєвого шляху, який став прикладом виховного ідеалу, через кілька століть визначеного іншим нашим видатним співвітчизником Г. Ващенком як служіння Богові і батьківщині.

У 2008 році у зв'язку з 1020-літтям Хрещення Київської Русі-України Помісний собор благословив «приєднати святителя Іова, Митрополита Київського і всієї Русі, до лику святих для загального церковного шанування і занести його ім'я до православного церковного календаря. Чесні останки святителя Іова

вважати святими мощами віддавати їх на волю Божу. Благословити будівництво храмів на честь святителя Йова, Митрополита Київського і всієї Руси». Собор постановив «пам'ять святителя Йова святкувати 15 (2) березня, у день його блаженного упокоєння» (Самбор, 2012).

Те, що ця подія врешті відбулась – причому, майже через 400 років після смерті Борецького –, підтверджує значущість його діянь і масштабність його постаті як у контексті багатовікової історії православ'я в Україні, так і відповідно до актуальних для її сьогодення цінностей, до зміцнення і розвитку яких доклав зусиль митрополит Іов. Водночас, його визнання не було лише даниною часові та актуалізацією відповідних йому фактів минулого. Авторитетність постаті Борецького підкреслювалась багатьма його прямими і віддаленими послідовниками, часто дуже знаними і шанованими – зокрема, такими, як С. Косів, Д. Туптало та ін.

Варто також наголосити, що канонізація сама по собі не є звичайним визнанням тих чи інших достоїнств чи заслуг людини, своєрідною підсумковою оцінкою їх відповідно до певних критеріїв. Такий підхід може мати місце, але не єдино він визначає вагомість прийнятого щодо особи рішення. Канонізація акцентує не лише достоїнства самої людини, а насамперед ті ідеї, задля яких звершувалося її подвижництво. Таким чином її земне життя не лише знаходить своєрідне продовження в пам'яті вірян, відображаючись відповідними обрядами вшанування. Прилучаючи служителя церкви до лику святих, тим самим відкривають тисячам вірян шлях до його духовного спадку, встановлюючи думки канонізованого діяча як дороговказ, на який вони можуть орієнтуватися. Очевидною є відповідальність цього кроку, що має виправдовуватися ґрунтовністю і об'єктивністю аналізу підстав канонізації.

Б. Самбор, публікуючи біографію І. Борецького як новоканонізованого святого, послідовно викладає її як земний шлях послідовного борця за чистоту православної віри, висвітлює і аргументує його найбільш вагомі дії для збереження і піднесення православ'я в Україні. Саме в цьому ракурсі насамперед постає І. Борецький перед читачем, і саме ці його відмітні риси акцентують приурочені йому тропар (богослужбова пісня, яка висвітлює зміст свята) і кондак (стилий опис найважливіших діянь святого) – резюмуюча, належним чином ухвалена інформація про канонізовану особу. Тропар святителю Іову Борецькому, митрополиту Київському, проголошує: «Святительського чину сподобився ти Іове милостивий, Церкви нашої похвало, в часи грізні Господь тебе настановив, щоб ти ревно пас стадо Христове, в благочесті і побожності наставляючи народ православний, найбільше ж турбуючись про пастирів словесного стада. Моли Великого Архiereя, святителю Київський, щоб помилував душі наші». Кондак же підтверджує наступний перелік діянь Борецького: «Іоанну Милостивому уподібнився ти, милостиве маючи архипастирське серце, не спокушаючись марними благами світу цього і ревно охороняючи віру Православну, заповідав ти нам триматися віри апостольської, і отцівської, на небесах ревний молитовнику і пастирю наш, що за нас і Церкву свою повсякчасно молитви приносиш» (Самбор, 2012).

Таким чином, зазначений напрямок дослідження життя й діяльності Іова Борецького став предметом вивчення істориків і теоретиків християнства (В. Денисенко, В. Клос, Б. Самбор та ін.), в результаті чого було визначено цінність його ідей і діянь як поборника ідей православ'я в Україні, просвітителя і наставника. Проте розуміння сутності і значущості діянь цієї людини буде далеко не повним поза їхнім суспільно-політичним контекстом.

Розглядаючи політичну картину тогочасної України, дослідники (Мосіяшенко та ін., 2006; Артемова, 2007; Ільченко, 2013 та ін.) підкреслюють нероздільність проблем власне політичних, суспільних та церковних, що переплелися у різноманітних свої аспектах, характеризуючи тогочасні політичні та соціальні обставини як такі, що «загострювалися конфесійним протистоянням між християнськими церквами, масовим релігійним та національним пригнобленням й окатоличенням православних українців» (Ільченко, 2013, с. 89). Більше того, не можна не погодитися з ученою, що «перебування у складі Польщі поставило під загрозу сам факт існування українського народу – як політичного, так і культурного та духовного».

У таких обставинах неминучими стають певні суспільно-політичні збурення, що, з одного боку, спрямовані на пошук певних шляхів, спроможних вивести з несприятливої ситуації, а з іншого – відображають непримиримість, а часто й відчай значних народних мас, викликаний неможливістю однозначного ствердження їхніх суспільно-політичних прагнень.

Найбільш зрілий і виразний, найщедріше відображений у наявних джерелах, період життя Іова Борецького, пов'язаний із Києвом (1610-1631 рр.), що дозволяє судити про кардинальні, найбільш типові для цього діяча підходи до життя тогочасного суспільства, був досить неспокійним і насиченим помітними подіями, не лише в суб'єктивному, але й в об'єктивному плані. Більше того: події цього часу в Україні, що привертають увагу істориків як значущі й важливі для її подальшої долі, в значній своїй частині були зініційовані чи певним чином каталізовані діяльністю Борецького, насамперед – у питаннях православної віри і церкви та їхнього статусу в Польсько-Литовській державі.

Характеристики становища українського народу в складі цього політичного утворення мало чим відрізняються в дослідженнях учених радянської і пострадянської доби і акцентують, насамперед, складність для українців збереження своєї національної ідентичності. На межі XVI і XVII століть можливість такого збереження перебувала під небезпекою, що виникла значною мірою через поєднання об'єктивних і суб'єктивних чинників суспільно-політичного життя. До останніх відносились, зокрема, хисткість

національної і духовної позиції економічної верхівки суспільства, дії якої не могли не справляти дестабілізуючого впливу й на суспільство в цілому. Противагу такій позиції Борецький бачив у козацтві, вважаючи, що «не словом і бесідами, а ділом, активною життєвою діяльністю у цьому житті може прославитися людина» (Майданюк, 2010, с. 42), всіляко підтримуючи козаків, своїх «братів і християн правовірних», що «мають природний розум і від Бога даровану кмітливість, та, крім того, не покладаються лише на Христа, а самі дбають про себе і свій народ» (там само, с. 42-43).

Для І.Борецького сучасна йому духовна і невіддільна від неї політична боротьба складала сенс усього його життєвого вибору, підтвердженого безперечними біографічними даними. З позицій сьогодення є очевидним, що він виступав провідником найактуальніших тенденцій суспільно-політичного життя свого краю, був виразником важливих і підтримуваних народом та значною часткою його тогочасної еліти ідей, що носили яскраво виражений гуманістичний характер. Підтвердженням останнього бачимо, насамперед, спрямованість його діяльності на розширення для своїх співвітчизників політичних, культурних, особистісно-розвивальних можливостей.

У дослідженнях, присвячених політичному та культурному розвитку України кінця XVI – початку XVII ст., можна виокремити кілька контекстуальних масивів, де розглядається особа Борецького:

- боротьба з католицизмом та полонізацією на теренах сучасної України в XVI-XVII століттях (М. Грушевський, П. Жукович, М. Довбищенко В. Щербак та ін.). З позицій нашого дослідження в цьому плані викликає значний інтерес діяльність І. Борецького як «козацького митрополита», обстоювання ним культурних і освітніх засад опору щодо асиміляції з польським населенням;

- підвищення статусу та ролі православної церкви в 20-х рр. XVII століття, що відбувалося суголосно задуму і завдяки активності й ідейній натхненності Іова Борецького (О. Дзюба, М. Дмитрієв, М. Довбищенко, П. Жукович, В. Зема, П. Кралюк). Ці дослідження містять найбільш суперечливі дані про Київського митрополита як про церковного і політичного діяча та особистість, проте з них Борецький постає як людина, надзвичайно віддана ідеям православ'я, самовіддана в боротьбі за відродження його впливовості в Україні як у духовному, так і в адміністративному сенсі, принципова і непримиренна, але водночас – і милостива, дипломатична та достатньо передбачлива, що користувалася значною повагою в тогочасному українському суспільстві. Водночас, дослідники розкривають неоднозначність ситуації, у якій жив і діяв митрополит Борецький, що часом змушувало його вкидатися до певних крайнощів, як-от таємні переговори між православними та уніатськими єпископами (1623-1624 рр.) про можливість припинення релігійної боротьби та об'єднання церков на базі Київського патріархату Саме він, разом із архієпископом Полоцьким Мелетієм Смотрицьким, виступали представниками українського православ'я, гідними і правочинними представляти його в таких серйозних перемовинах;

- діяльність братських шкіл (насамперед, Львівської та Київської, у яких Борецький працював як викладач, а також і як ректор). Не викликає заперечення суспільно-політична роль братських шкіл як осередків українства, закладів, що виступали однією з запорук збереження українцями своєї національної ідентичності і водночас прилучення їх до європейської науки і культури (М. Грушевський, О. Дзюба, Я. Ісаєвич, А. Журавський, І. Майданюк, Ю. Шустова та ін.);

- взаємовплив визначних осіб досліджуваної доби як чинник формування їхнього суспільно-політичного світогляду, прийняття тих чи інших рішень, здійснення доленосних вчинків тощо. Ім'я Іова Борецького зустрічаємо в життєписах Петра Конашевича-Сагайдачного, Мелетія Смотрицького, Стефана та Лаврентія Зизаніїв, Памво Беринди, Петра Могили та багатьох інших. Зіставлення та порівняння інформації, зібраної дослідниками, дає змогу стверджувати, що Борецький мав не лише впливовість як освітній і церковний діяч, а й значний особистий авторитет у передових колах українського суспільства своєї доби. Так, припускається, що саме Борецький схилив до прийняття постригу високоосвіченого нащадка князівського роду, що спершу збирався стати військовим – Петра Могили (Мосіяшенко, 2005, с. 38). Листування митрополита з козацькою старшиною показує, що, хоча останні часом не були з ним згодні, але з увагою і повагою ставилися до його думок.

Період, на який припадає розквіт діяльності І. Борецького, дослідники характеризують як такий, коли «процес розбудови освітньої галузі здійснювався в контексті національно-визвольного руху за збереження української самобутності та ментальності й подальший розвиток в руслі західноєвропейських ідей ренесансно-гуманістичного та реформаційного спрямування» (Льченко, 2013).

Борецький, будучи мудрою і далекоглядною людиною, доклав чимало зусиль для того, аби населення рідної землі отримало якомога ширший доступ до освіти, реалізуючи в цій галузі вельми непрості стратегії. Так, М. Возняк зазначав: «Іван Борецький належав до тих освічених людей, які виступали проти поширення в Україні католицизму, але розуміли, що успіх цієї справи залежить великою мірою від розвитку шкільної освіти». Борецький говорив: «Латинські зразки шкіл необхідні для того, щоби нашу Русь не називали глупою Руссю. А то піде бідний русин на трибунал, на сейм чи сеймик, у повітовий міський суд або земський – дивисься bez łaciny płaci usiny (без латини – без вини винний): ні судді, ні стряпчого, ні розуму, ні посла; дивиться тільки то на того, то на другого, вирачивши очі як ворона». Вихід був один: поставити українські школи в науковому відношенні на рівень, не нижчий від єзуїтських. На досягнення цієї мети значною мірою спрямував свою освітньо-педагогічну діяльність Іван Борецький (Возняк, 1985, с. 17).

Вочевидь, найзначущим у контексті нашого дослідження є висновок, до якого приходять Л. Артемова, М. Возняк, Ф. Науменко та інші дослідники: освіта для Борецького не була виключно справою особистого життєтворення: «Він вважав, що саме освіта визначає місце людини в суспільстві й спроможна змінити саме суспільство, сприяти його розвитку» (Артемова, 2006, с. 116). Тому його освітня і просвітницька діяльність для самого Борецького виступала втіленням його життєвої місії, значною частиною його земного призначення, як він його бачив. Політичний контекст діяльності І. Борецького є невіддільним від змісту його освітньої діяльності.

Висновки. Вивчення та інтерпретація спадку Іова Борецького з сучасних історико-культурних та педагогічних позицій розглядається нами як один із важливих кроків, спрямованих на об'єктивне висвітлення процесів становлення української державності. Ідеї демократизації і гуманізації освіти, національної освіти, єдності традицій та інновацій тощо, які відображені в діяльності І. Борецького, зіграли значну роль у збереженні національної самобутності українців, а сама постать цієї непересічної людини має слугувати одним із прикладів самовідданості в служінні вітчизні і співвітчизникам.

Список використаних джерел

- Артемова Л. В. Історія педагогіки України : підруч. / Л. В. Артемова. – К. : Либідь, 2006. – 424 с.
Возняк М. С. О воспитании чад / М. С. Возняк // Пам'ятки братських шкіл на Україні – К., 1985. – 25 с.
Льченко О. Благодійна діяльність жінок в освіті України (XVII-XVIII століття): монографія / Олена Льченко. – Полтава: ПНПУ імені В.Г. Короленка, 2013. – 374 с.
Майданюк І.З. Природні засади права у спадщині Львівського братства / І. З. Майданюк // Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка. – Вип. 3, 2010. – С. 40-43.
Мосіяшенко В. А. Історія педагогіки України в особах : навч. посіб. / Мосіяшенко В. А., Курок О. І., Задорожна Л. В. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2005. – 266 с.
Науменко Ф. І. Педагог-гуманіст і просвітителі І. М. Борецький. / Ф. І. Науменко. – Львів, 1963. – 116 с.
Самбор Б. Життя новоканонізованих святих. Житіє святих Іова Борецького, митрополита Київського і всієї Руси / Борис Самбор. – [Ел. ресурс]. Режим доступу до дж. <https://parafia.org.ua/biblioteka/zhyttya-svyatyh-i-podvyzhnykiv/svyati-zemli-ukrajinskoji/zhytiya-novokanonizovanyh-svyatyh/#toc----1>. – Опубл. 02.08. 2012.

References

- Artemova L. V. Istoriiia pedahohiky Ukrainy : pidruch. / L. V. Artemova. – K. : Lybid, 2006. – 424 s.
Vozniak M. S. O vospytanyu chad / M. S. Vozniak // Pamiatky bratskykh shkil na Ukraini – K., 1985. – 25 s.
Ilchenko O. Blahodiina diialnist zhinok v osviti Ukrainy (KhVII-KhVIII stolittia): monohrafiia / Olena Ilchenko. – Poltava: PNPU imeni V.H. Korolenka, 2013. – 374 s.
Maidaniuk I.Z. Pryrodni zasady prava u spadshchyni Lvivskoho bratstva / I. Z. Maidaniuk // Visnyk NTUU «KPI». Filosofiia. Psykholohiia. Pedahohika. – Vyp. 3, 2010. – S. 40-43.
Mosiiashenko V. A. Istoriiia pedahohiky Ukrainy v osobakh : navch. posib. / Mosiiashenko V. A., Kurok O. I., Zadorozhna L. V. – Sumy : VTD «Universytetska knyha», 2005. – 266 s.
Naumenko F. I. Pedahoh-humanist i prosvytitel I. M. Boretskyi. / F. I. Naumenko. – Lviv, 1963. – 116 s.
Sambor B. Zhytiii novokanonizovanykh sviatykh. Zhytiii sviatytielia Iova Boretskoho, mytropolyta Kyivskoho i vsiiei Rusy / Borys Sambor. – [El. resurs]. Rezhym dostupu do dzh. <https://parafia.org.ua/biblioteka/zhyttya-svyatyh-i-podvyzhnykiv/svyati-zemli-ukrajinskoji/zhytiya-novokanonizovanyh-svyatyh/#toc----1>. – Opubl. 02.08. 2012.

TVERDOKHLEB A.

Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

HUMANISTIC CONCEPTIONS OF IOVA BORETSKY IN THE CONTEXT OF THE UKRAINIAN SOCIETY OF THE BEGINNING OF XVI Z.

The article reveals the actual aspects of the legacy of the educator and educator, the church figure of Ivan Matveyevich Boretsky (Joff). The emphasis is on the humanist orientation of his activity, acknowledged by his contemporaries and people of subsequent generations, the orientation of Boretsky's activities to the flowering of his country, the gains of Ukrainians for a peaceful, spiritually rich life. Study and interpretation of the heritage of Iova Boretsky from contemporary historical, cultural and pedagogical positions is considered by us as one of the most important Steps aimed at the objective coverage of the processes of the formation of Ukrainian statehood. The ideas of democratization and humanization of education, national education, the unity of traditions and innovations, etc. reflected in the work of I. Boretsky, played a significant role in preserving the national identity of Ukrainians, and the very figure of this outstanding person should serve as an example of selflessness in the service of the fatherland and compatriots.

Key words: Ioff Boretsky, humanism, Orthodox Church, pedagogical ideas, cultural and educational problems of society

Стаття надійшла до редакції 17.04.2018 р.